

РЕЦЕНЗИЯ

Докторска дисертация на тема: „СТРЕС, ЕФЕКТИ НА СТРЕСА И СУБЕКТИВНО БЛАГОПОЛУЧИЕ (междукултурни сравнителни анализи)

Докторант: КИКИ ХАДЖИХАРАЛАМБУС

Рецензент: доц. Павлина Петкова, дм

Докторската дисертация на Хаджихараламбус е на първи поглед върху една изследвана и анализирана област през последното десетилетие, но тя е насочена към специфичният аспект на взаимовръзките стрес – аз-ефективност - субективното благополучие и то в сравнителен междукултуров анализ. Докторантката има добър личностов потенциал, университетска школовка и в голяма степен принадлежност към двете култури, което и дава шанса за психологичен анализ и интерпретации.

Дисертацията е структурирана в 6 основни глави, написана на 198 страници, с цитирани 156 литературни източника на кирилица, гръцки и латиница, онагледена с много таблици, графики и подробни приложения за инструментите на изследване.

Първата, втора и трета глава са обзорен теоретичен анализ върху моделите за стреса, емоциите, субективно благополучие, адаптацията и справянето в жизнения път, разгърната върху 72 страници. Тук в много добра систематизация са представени класически и съвременни модели на стреса, емоционалните процеси при стрес, взаимовръзките между възприет, преживян стрес и многомерната структура на благополучие при индивида, възрастова динамика и емоционални влияния върху субективното благополучие, личностови компоненти на благополучието, взаимовръзка с генетична предиспозиция, постижения и очаквания към динамиката на субективното преживяване за благополучие. Всички тези аспекти са анализирани в динамичното и когнитивно-поведенческото направления. Специален акцент е положен в анализа върху влиянието на метасамооценката за аз-ефикасността върху саморегулацията и контрола

на поведение, влияние на социалните модели в тези процеси, психосоматични процеси на въздействие, личностова компетентност за избор. Изграден е социално-когнитивен теоретичен модел на взаимовръзки и процесни влияния между аз-ефикасност, справянето със стреса, афективни процеси и субективно благополучие, които се основават на традиционните модели в психологията, обогатени със съвременните постижения от клиничната практика и психотерапия. Тук докторантката показва отлични умения за анализ и формиране на теоретичен конструкт, който е многопластов, многокомпонентен и с циркулярни взаимовръзки в системата за емоциите и благополучието на хората, където се анализира модела за стреса.

В четвъртата глава са анализирани взаимовръзките между аз-ефикасност с тревожните и депресивни разстройства, включително и международни емпирични изследвания. Докторантката прави този анализ върху психоаналитичното и когнитивно направления, като много отчетливо показва своята позиция на приемане или различие.

Тези четири глави от дисертацията са сериозен теоретичен принос към съвременния подход за стреса и поддържане на психосоматичното здраве, за което докторантката заслужава адмирации! Тази част е придобила сериозно съвременно звучене и заслужава да бъде издадена като самостоятелна публикация, която ще бъде изключително полезна за специализанти и практикуващи в тази сфера!

Петата глава на дисертацията описва постановката и организацията на изследване, които са изградени на базата на когнитивния и социо-когнитивен модел на Ричард Лазарус и Алберт Бандура за справянето със стреса, поддържането на физическото и психическо здраве. Много добре е представена теоретичната рамка на изследването, съдържаща: сравнителни междукултурни изследвания на генерализираната Аз-ефективност, представена изключително детайлно с множество научни изследвания и сравнителни анализи; депресивните нагласи и психично здраве; възприет стрес и възприет контрол; копинг стратегии; личностни черти свързани със стреса и копинга. Тук има нужда още съвсем малко обосновки, за да се свържат отделните аспекти в логичните взаимовръзки на теоретичния конструкт. Много добре са изградени целта, хипотезите и задачите на емпиричното изследване. Обект на емпиричното изследване са мъже и жени във възрастовия диапазон над 18 годишна възраст. Изследвани са

общо 915 души - кипърци и българи, диференцирани по възрастов и полов признак. Използвани са 8 тестови инструмента, които са релевантни към поставените задачи и дават възможности за много анализи и съпоставки, с навлизане в детайли и многопластови взаимовръзки и сравнителни анализи. Всички представени данни по отделните методики са обработени статистически. Предварително е направена статистическа обработка за надеждност и коефициент на вътрешна консистентност на скалите. След статистическите анализи са направени сравнителни съпоставки за нивата на стрес между българи и кипърци по пол, възраст и етнос. След това са направени стъпкови анализи спрямо положените хипотези по: възприети контрол и заплаха по пол и етническа принадлежност; субективно благополучие спрямо емоционален баланс, позитивен, негативен афект, депресивни нагласи, пол и етническа принадлежност; удовлетвореност към живота спрямо етническа принадлежност. Изключително сложни са направените вариации за основните характеристики на групите спрямо аз-ефективност, екстраверсия, невротизъм, сътрудничество, целенасоченост, откритост към нов опит, самооценка и копинг стратегии, които са определени на девет равнища. За проверка на основните хипотези за свързаност между изследваните феномени са използвани корелационни анализи, които показват силна, слаба и умерена негативна и позитивна корелация между различните феномени: копинг стратегии, емоционални състояния, аз-ефективност; личностови черти и копинг; аз-ефекасност, стрес, контрол, емоционални състояния, личностови черти и удовлетвореност от живота. Направени са интерпретации за влиянието на културата върху равнището на стрес и справяне с предизвикателствата. Диференцираните високи нива на депресивните нагласи, които имат най-патогенно влияние, са комбинирани с възприетия стрес, негативния афект и невротизма, всички те, влияят негативно върху субективното благополучие. От тук докторантката насочва към важните импликации както за психическото, така и за физическото здраве.

В отделна подчаст е направена структурна организация на използваните инструменти в емпиричното изследване, като е приложен класическия факторен анализ по метода на главните компоненти и варимакс ротация върху двете основни извадки в изследването. Изведени са четири основни фактора при въпросника за стрес, като докторантката съразмерно полага необходимостта от бъдещи изследвания и уточнения за чест от тях. При въпросникът за афективен баланс са оформени три

основни фактора, при въпросника за депресивни нагласи – два ясно очертани фактора. От тук докторантката предлага оформяне на батерия от адаптираните в условия на двете социо-култури методики, за оценка на личностовата предиспозиция спрямо стреса и благополучието. Това е изключително ценно за практиката на психологично консултиране и психотерапия и е най-значимият принос в дисертацията! Моята професионална позиция е, че този нов инструмент е конструиран в много добър теоретичен конструкт, всички негови части са обосновани спрямо общата концепция на изследователската цел, всички подчасти на този въпросник са статистически анализирани в процеса на адаптация и показват висока надеждност и вътрешна консистентност на скалите. Считаю, че може определено да се приеме, че това е нова изследователска методика, която е добре да се използва не само за академични цели, както отбелязва докторантката, но и в практиката за подпомагане на диагностичните оценки в психологичното консултиране и психотерапия!

В последната глава на заключение докторантката прави много коректни обобщения, за статистическите анализи и интерпретации при отделните хипотези. Коментирано в сравнителен план е влиянието на културовите особености в етническата принадлежност спрямо нивата на стрес, аз-ефективност, емоционални преживявания, копинг и удовлетвореност от живота. В самокритичен план са очертани и ограниченията на изследването с възможности за „цялостното конструиране и валидизиране в бъдеще на емпиричния модел с разширяване на времевите параметри на изследването и отчитане на по-разгърнато повлияване на съотношението между негативните фактори и позитивните психологични ресурси в терапевтичен контекст”.

Изведени са пет основни приноса, който кореспондират с проведеното научно изследване, анализи и коректни интерпретации направени в интегративния модел на съвременната превантивна и психотерапевтична работа.

Всички направени предварителни препоръки са направени и дисертацията отговаря на високите стандарти за научна дисертационна разработка!

С чувство на професионална убеденост и емоционално задоволство, предлагам на уважаемите членове на Научното Жури да присъдят на Кики Хаджихараламус образователната и научна степен „Доктор“!

12.09.2015 г.

София

Рецензент:

доц. П. Петкова, дм